

заняття якими жінкам не рекомендується і допускається лише у виняткових випадках);

- різні системи підготовки кадрів для чоловіків і жінок;

- статева експлуатація, статево домагання на робочому місці;

- проблема подвійної зайнятості жінок (вдома від поєднання домашньої і професійної праці) [4].

В цілому на ринку праці та в політичній сфері сучасної України існує гендерний дисбаланс, який виявляється в нерівному представництві жінок на керівних постах, концентрації чоловіків в найпрестижніших сферах діяльності, в більш низькій оплаті праці жінок навіть в тих галузях економіки, які традиційно вважаються "жіночими", і де жінки складають більшість працюючих.

Сьогодні потребує переосмислення і реформування діючих способів реалізації жінками своїх прав та активних заходів щодо ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок через публічний осуд дискримінації стосовно жінок в усіх галузях суспільного

життя, забезпечення протидії дискримінаційній практиці при прийомі на роботу до державних установ та закладів, припинення практики обумовлення статі працівників в оголошеннях про вакансії, здійснення всеукраїнських просвітніх кампаній з підвищення обізнаності стосовно дискримінації та статевого домагання на робочому місці та офіційних можливостей відшкодування збитків тим, хто зазнав порушення своїх прав.

References

- [1] Закон України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" (ст.1) м.Київ, 8 вересня 2005 року N 28-IV.
- [2] Лопатіна І. Гендерний закон – у небезпеці?!: В Україні серед високопосадовців лише 10% жінок // Хрещатик. – 2007. – 1 берез. – С.14.
- [3] www.dw-world.de
- [4] <http://www.gender.kiev.ua/>
- [5] <http://www.unian.net/ukr/news/news-259242.html>

Правовий нігілізм крізь призму соціальної аномії

Тарас Бойко, Ірина Канцір

Кафедра теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, УКРАЇНА, м.Львів, вул. Городоцька, 26, E-mail: boyko_taras@ukr.net

Кафедра соціології та соціальної роботи, Національний університет "Львівська політехніка", УКРАЇНА, м.Львів, вул. С.Бандери, 12, E-mail: irynkamandarynka@mail.ru

Abstract - These thesis are devoted to the exploration of deviation processes in the society, which turns out to be expressed in social anomy and legal nihilism. Complex sources and forms of legal nihilism analyses, all in all with the critical cogitation about regularities of social anomy, gave a possibility to synthesize new basis of categories and concepts of legal nihilism, based on the Durkaym and Merton's doctrines about social anomy.

The using of empirical investigations and historical stipulation of it, gave an opportunity to march the general regularities of running of some negative processes, related with realization of striving (after a pyramide of needs by A.Maslou)

Ключові слова - legal nihilism, social anomy, mentality, strength, money, mind.

I. Вступ

Радикальний перехід від тоталітарного режиму до демократичного призвів до загострення ряду девіантних явищ в українському суспільстві, одним з яких є соціальна аномія, яка знайшла свій вияв у сфері правових відносин у правовому нігілізмі. Протікання державотворчих процесів у руслі демократії на своїх початкових етапах дало неочікуваний результат – девальвацію духовних і моральних цінностей, конформізм суспільства, зокрема моральноправовий, деформації свідомості людини, в особливості правосвідомості, та її соціалізації у суспільстві загалом. Таким чином, шукаючи

причину поширення правового нігілізму в Україні, ми натрапляємо на ознаки хвороби всієї системи соціальних норм (соціальної аномії), тобто стану, коли значна частина суспільства, знаючи про існування зобов'язуючих норм, ставиться до них байдуже чи негативно [1,15].

II. Основна частина

Корені аномії сягають стародавніх часів. У давньогрецькій мові «аномос» позначає «незаконний», «поза нормою», «некерований». Цей термін зустрічається й у Євріпіда, Платона, у XVI столітті – у французького філософа і соціолога Жана Марі Рюйо та у працях інших мислителів. У соціології вважається, що цей термін увів Е. Дюркгейм.

Вивчаючи феномен правового нігілізму як одного з виявів соціальної аномії ми дійшли висновку, що одним із недоліків його трактування є визначення його джерел та форм виключно у сфері права, без залучення до аналізу інших галузей діяльності суспільства. Це призвело до того, що боротьба із правовим нігілізмом здійснюється не на подолання самих його коренів, а лише зовнішніх проявів. Для кращого розуміння розглянемо декілька тверджень вчених та науковців. До джерел правового нігілізму вони відносять недосконалість і суперечливість законів, явні порушення закону, недосконалість

державного апарату і всієї системи керування, боротьба всередині влади, неналежна правова захищеність, низька загальна і правова культура, незадовільна якість законодавства, стан всездозволеності в державі, низький рівень правореалізації та ін.¹ Щодо форм, то вони охоплюють діапазон від байдужого ставлення відносно права до зневіри у праві та заперечення його цивілізаторського потенціалу (2,57), серед яких вирізняють крайній вияв у революції. Окрім того багато джерел є одразу й формами правового нігілізму, що свідчить або про круговий взаємозв'язок, коли джерело створює форму, а форма наповнює джерело (але така система діє майже у всіх системах суспільних відносин, і у них джерела не асоціюються з формами, а дістають свій окремий вияв) або ж джерела чи форми визначені неправильно. На нашу думку джерелами правового нігілізму є непереборне бажання сили, грошей та знань, яке формується під впливом історії втілюючись у соціокультурних та інституційних нормах, реалізація яких здійснюється за принципом «ціль виправдовує засоби». Витоками цих непереборних бажань є людина та соціум. Е. Дюркгейм стверджував, що людина є істотою дуалістичною (Homo Duplex--), так як у ній фізична людина рідниться із соціальною. Погодимось із твердженням Р. Мертонна про вплив на соціальну аномію порушень біологічного та соціокультурного начал. Припускається, що прагнення до непокори корениться в самій природі людини, а «основними причинами аномії соціального здоров'я являються органічні порушення в пренатальний та натальний періоди (20% випадків)...»(3). Серед елементів соціальної і культурної структури перший елемент, який нас цікавить, складається із цілей, намірів та інтересів, сформованих цією культурою, які створюють сферу прагнень. Друга фаза соціальної структури визначає, регулює і контролює допустимі способи досягнення цих цілей (4,330). Певні аспекти соціальної структури можуть стати джерелом протиправної та антисоціальної поведінки саме через розбіжності в значенні цілей та норм, які регулюють їх досягнення,

¹ Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. /Пер. З рос. – Харків: Консул, 2006. – 656 с.; Тригубенко Г. Боротьба зі злочинністю як засіб подолання правового нігілізму // Право України. – 2002. - №3. – с. 127-128.; Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.; Осика І. Правовий нігілізм та правова культура // Право України, 2001, №7, ст.98-101.; Дмитрієнко Ю.М. Українська правосвідомість як джерело правової поведінки особистості //Держава і право. Збірник наукових праць: юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права ім.В.М.Корецького НАН України, випуск 36,ст. 41-49; Тополь Ю.О. Правовий нігілізм: стан, детермінанти та можливі шляхи подолання // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права, 2004, №4(12), ст..25-33 та ін..

Рис.1 Взаємозв'язок засобів задоволення потреб(сила, гроші, знання) із пірамідою потреб А. Маслоу

коли вибір способів поведінки буде обмежуватися тільки уявленнями технічної доцільності. Через це єдиним питанням, яке має значення, є питання про те, наскільки ефективні наявні засоби заволодіння соціально апробованими цінностями. Обман, корупція, аморальність, злочинність, тобто весь набір заборонених методів стає все більш звичним, коли значення, яке надається культурою цілі, розходиться з координованими інституційним значенням засобами.

В Україні історичні традиції, які формували соціально-ціннісні орієнтації усього населення, понад три століття були під впливом чужоземних культур, які наклали значний відбиток на менталітет української нації, який дістає вияв у системі моральних вимог, соціальних норм, цінностей і принципів виховання, формах правовідносин між людьми, їх ставленні до природи і праці, в національному характері та темпераменті, різних компонентах загальної культури нації, в тому числі й політико-правової (6,102). Тому досить часто зміни, що відбуваються сьогодні в Україні, порівнюють з періодом первісного нагромадження капіталу. При цьому усіяко пропагується, як і тоді, можливість збагачення. На Заході у той самий час пропагувався не культ грошей, а насамперед протестантська, а потім католицька інтерпретація євангельського морального вчення. Там право було і залишається найбільш значущою соціальною цінністю, а у нас була покладена ієрархія, тобто право обслуговувало владу. Б.О. Кістяковський у своїй статті «На захист права» (1909) писав: «Притупленість правосвідомості російської інтелігенції і відсутність інтересу до правових ідей є результатом застарілого зла – відсутність будь-якого правового порядку в повсякденному житті руського народу», а суспільна думка Росії XIX-XX століть, за твердженнями американського дослідника суспільствознавства А. Валіцького, заперечувала право з найрізноманітніших причин: «в ім'я самодержавця або анархії, в ім'я Христа або Маркса, в ім'я вищих духовних цінностей

або матеріальної рівності. Ні в одній країні світу не було стільки ідеологічних течій, відзначених печаткою антиюрисдизму або в кращому випадку байдужістю до права»².

Таким чином маємо загальний образ сучасної української культури разом із цінностями, які сформувалися історично і досі своїх панівних позицій не втрачають. Розвиток зневаги до права дозволив ті інституційні норми, які не обмежувалися мораллю, але сьогодні, коли моральні норми, які ефективно діяли раніше, як ніколи слабкі, ефективного регулятора суспільних відносин через виключення права історично немає. Визначаючи три основні цілі сформовані культурою будь-якого народу як бажання сили, грошей та знань ми за основу взяли таблицю потреб А. Маслоу. Це дасть змогу чітко прослідкувати взаємозв'язки цих бажань із потребами, які були інституціоналізовані у кожній культурі із своїми акцентами на певних цінностях, які знаходять свої відображення у потребах, а матеріалізовані бажання розглядаємо як засоби досягнення і задоволення кожної із потреб-цінностей певного суспільства. Розглянемо піраміду потреб А. Маслоу та засоби задоволення цих потреб і як підтвердження нашої гіпотези проаналізуємо деякі закономірності цих процесів (див. рис.1).

СИЛА

Загальновідомо, що не задовольнивши потреби нижчого рівня потребам вищого рівня не надається великого значення. Сила, як засіб досягнення перших двох рівнів потреб виступає початковим ціннісно-культурним орієнтиром. Ще донедавна силовий чинник у житті людини відігравав провідну роль, проте було б нерозважливо ігнорувати його і сьогодні. Які ж фактори у цій сфері спонукають до порушень, до зневаги права, його потурання силою? Суспільство як ціле реагує на аномію боляче. В ситуації тотальної аномії воно перестає бути суспільством і починає уподібнюватися до зграї. Прекрасна модель тотальної аномії створена Уільямом Голдінгом в його романі «Володар мух». Група добропорядних англійських хлопчиків в результаті катастрофи потрапляє на безлюдний острів. В боротьбі за виживання діти швидко розбиваються на дві групи. Одна – визнає владу сильного, друга, набагато менша – спочатку старається дотримуватися норм «старої доброї Англії». Груба сила не очікувано швидко бере верх, і ті, хто були ніби готові слідувати принципам захисту слабкого і блага для всіх – покидають своїх лідерів. В сліпому азарті діти вбивають найрозумнішого і найдобрішого хлопчика-товстяка Хрюшу. І це лише один із багатьох прикладів коли сила панує над правом і справедливістю. Закони Дарвіна тут панують безапеляційно і в повній мірі розкривається сутність боротьби за виживання і «природного відбору». Крім цього у сучасних умовах, коли фізична праця у

більшості країн залишається головним способом забезпечити свої фізіологічні потреби та захистити себе, сила залишається на панівних позиціях. Проте її бажання відображається як джерело правового нігілізму не лише на суспільстві, але й на державах. Акцент на національній могутності багато в чому виключений у міжнародному законодавстві та угодах, які укладаються між державами. Результатом цього являється тенденція до зведення нанівець міжнародного права, договори стають простим папірцем, «неоголошена війна» служить технічною засідкою, бомбардування цивільного населення отримує раціональне обґрунтування і все це виступає жертвою національних інтересів державної могутності країн, основна ціль яких – тримати усіх в страху за допомогою найпростішого методу – силового.

ГРОШІ

Є головною ціннісною структурою уже вищого рівня. Найбільш яскравим прикладом виступає Америка, характерним для якої є «надання грошовому успіху статусу так званої «американської мрії», коли з одної сторони від людей вимагають, щоб вони спрямовували свою поведінку на накопичення багатства; з другої сторони – їм майже не дають можливості зробити це інституційним засобом. Результатом такої структурної некоректності являється формування психопатичної особистості і (або) антисоціальної поведінки, і (або) революційна діяльність —, проте бідність не завжди тягне за собою підвищення рівня антисоціальної поведінки. Ця взаємозалежність відображається на стільки сильно, наскільки існують протиріччя між наявністю грошей і досягненням цілей, пануючих у даній культурі суспільства, — таким чином, в суспільствах, подібних нашому (американському суспільству – від авт.), тиск, який чиниться стремлінням до успіху, зв'язаному із завоюванням престижу, приводить до усунення ефективних соціальних обмежень у виборі засобів, які використовуються для досягнення цієї цілі [4,309].

Це проявилось в так званій «злочинності білих комірців» (white-collar crime). Так, в кінці 30-х рр.. ХХ століття із 1700 опитаних американців, які належали до середнього класу, 99% зізналися в скоєнні одного чи більше з 49 порушень законів штату Нью-Йорк, покарання за які передбачається від одного року позбавлення волі і більше.

Аномія – це також гіркі та неспокійні почуття, яких зазнає людина, коли в повсякденному житті бачить розрив між своїми запитами і соціальною нормою, у тому числі правовою, яку вона повинна поважати і якої має дотримуватися [3]. В результаті виникає свого роду нормативний вакуум, поглинаючий правові, моральні та інші, регулюючі основи суспільного буття, індивідуальної та масової свідомості [8,5]. Тоді розвивається фрустрація – реакція особистості на нерозв'язаний внутрішній конфлікт, який виникає через несумісність найважливіших для цієї особистості ціннісних установок [6]. До речі, супроводжує вона не тільки

² див. дет. В. Головченко, В. Черней, Історичні витоки правового нігілізму // «Віче». - 2007. - №11.

проблеми пов'язані із грошима, але й з іншими засобами задоволення потреб.

ЗНАННЯ

Стали досить вагомим чинником нещодавно. Всі ці процеси були зумовлені інформатизацією, розвитком і популяризацією концепцій інформаційного суспільства та суспільства знань, де інформація та знання стають головним товаром і «талантом», які становлять так звану третю хвилю за теорією Е. Тоффлера. Розвиток інформаційно-комунікативних технологій в майбутньому лише збільшить сектор суспільного, політичного та економічного буття, де буде панувати інформація та знання. Пошук нових вражень, необхідність у сприйнятті все більшого і більшого об'єму інформації, практично відсутні рамки насиченості – ось основні характеристики епохи інформаційного світу. Необхідність переробляти величезну кількість актуальної інформації провокує в організмі людини неповоротні реакції. Механізм дії інформаційної аномії можна описати таким чином: потік сукупної інформації, впливаючи на свідомість індивіда, не тільки не допомагає, але і заважає йому орієнтуватися в соціальній ситуації (в даних випадках при певному дозуванні інформації можлива маніпуляція свідомістю). В результаті надлишку даних виникає проблема поліваріантності прийняття рішення. Рационально розраховуючи міру відповідальності і можливі наслідки різних варіантів поведінки, індивід вибирає той, який найбільш близький сформованому у нього образу «правильного вчинку» [11].

Загалом роль знань та інформації у сучасному суспільстві можна охарактеризувати як «хто володіє інформацією, той володіє світом».

Підводячи підсумки охарактеризуємо явище, на яке спрямовані усі зусилля та засоби – соціальну мобільність.

СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ

Задоволення потреб нижчого рівня дозволяє перейти до потреб вищого рівня, а в соціальній структурі перейти до наступної страти.

В умовах зростання ступеня жорсткості стратифікаційної системи існують наступні вектори направленості вертикальної соціальної мобільності:

а) соціальні інтеракції, орієнтовані на досягнення бажаних статусів соціально дозволеними, правомірними шляхами, які створюють багато перешкод, більшість з яких неможливо подолати;

б) соціальні інтеракції, орієнтовані на досягнення бажаних статусів соціально дозволеними, але неправомірними шляхами.

в) соціальні інтеракції, орієнтовані на змінені (створені замість недосяжних) бажані статуси, досягнення яких може відбуватися за допомогою різних комбінацій шляхів соціально-дозволенних, соціально недозволених, правомірних і протиправних.

Жорстка стратифікація та обмежений перехід від одної страти в іншу закінчує увесь комплекс, який створює умови соціальної аномії, коли інституційні норми переважають над суспільним порядком. Тож

ми бачимо 2 шляхи з 3, які використовуються для досягнення певної мети, застосовують антисоціальні протиправні методи. При цьому, як правило, людина піддає ревізії термінальні, вітальні, соціетальні, а в певних випадках сенсожиттєві цінності [7,7].

ВИСНОВОК

Отже, провівши загальний огляд, який ще потребує детального дослідження кожного із запропонованих тверджень, можемо сказати, що соціальна аномія, як негативне явище у суспільстві породжує і правовий нігілізм, являючись його джерелом. Отже наслідки (форми) соціальної аномії виступають і джерелами правового нігілізму: соціально-культурні проблеми існування людини зв'язані з світоглядною, ідеологічною, духовно-моральною сферами буття, відсутність світоглядних основ само ідентифікації і соціально-культурної орієнтації; руйнування механізму духовного спадкоємства поколінь внаслідок загальної дезінтеграції культури, розмивання її консолідуючих, ціннісних основ і традиційних форм суспільної моралі; зниження інтересу молоді до вітчизняної культури, її історії, традицій; падіння престижу освіти як форми особистої самореалізації; низька активність у вирішенні загальнонаціональних, регіональних і місцевих проблем. [11] А щоб протистояти цим негативним явищам, зокрема, у сфері права необхідно щоб «відразу до пролиття крові стало величезним у тих соціальних верствах, з якого вироджуються вбивці; проте перш за все ця відразу повинно з новою силою охопити все суспільство в цілому. Має посилитися гострота переживання тих більш слабких почуттів, нанесення шкоди яким раніше означало лише порушення звичаю» [9,43]. Що дасть можливість не усувати наслідки ігнорування права (правового нігілізму), а зруйнувати його основи, що можливо лише у справедливому суспільстві з високими культурними та моральними цінностями.

- [1] Социология: Краткий тематический словарь/ Под общ.ред. Ю.Г. Волкова. – Ростов-на-Дону: Издво «Феникс»,2001.
- [2] Черней В.В. Проблемні питання демократизації українського суспільства // Науковий вісник НАВСУ. – 2003. - №2. – с. 53-62.
- [3] Приступа Е.Н. Социально-педагогическая интерпретация аномий социального здоровья подростков. Электронный журнал "Знание. Понимание. Умение" / №1 2007. www.zpu-journal.ru
- [4] Мертон Р. Социальная структура и аномия // Социология преступности (Современные буржуазные теории) Москва, 1966. Перевод с французского Е.А.Самарской. Редактор перевода М.Н. Грецкий. Издательство «Прогресс». С. 299-313
- [5] Юрій М. Ф. Етногенез та менталітет українського народу. Навчальний посібник -К.: Кондор, 2007 - 262с.